

*О.М. РИБАЧЕНКО, кандидат економічних наук,
завідувач лабораторії економічних досліджень та маркетингу
І.С. ВОРОНЕЦЬКА, кандидат економічних наук, старший науковий
співробітник лабораторії економічних досліджень та маркетингу
Н.А. СПРИНЧУК, кандидат економічних наук, старший науковий
співробітник лабораторії економічних досліджень та маркетингу
О.О. КОРНІЙЧУК, заступник директора Наукового
інноваційно-технологічного центру Інституту кормів та сільського
господарства Поділля НААН*

Організаційно-економічні передумови розвитку органічного кормовиробництва в Україні

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку цивілізації характеризується загостренням екологічних проблем, що актуалізує наукові дослідження та практичні заходи у цьому напрямі. Популярність органічного землеробства як одного із способів «екологізації» аграрного виробництва зростає у відповідь на запити населення на органічні продукти харчування. На відміну від світових тенденцій розвитку ринку органічної продукції в Україні культура органічного виробництва тільки почала зароджуватися, а тому існує безліч проблем технологічного й економічного характеру, розв'язання яких вимагає особливої уваги з боку науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових дослідженнях неодноразово висвітлювалися екологічні аспекти інноваційних методів вирощування сільськогосподарських культур без застосування мінеральних добрив. Зокрема, на це звертали увагу такі науковці, як Г. Гуменюк [1], О. Дудар [4], Т. Чайка [9], І. Примак, Ю. Манько [5] та ін. Однак сільськогосподарських виробників нині цікавлять не так екологічні наслідки органічного землеробства, як його економічні переваги. В наукових працях розкривається економічна доцільність вирощування органічної пшениці, соняшнику, кукурудзи на зерно, цукрових буряків

(Т.О. Чайка, Д.Г. Легеза й ін.), але практично відсутні напрацювання щодо економічної оцінки вирощування кормових культур за органічною технологією.

Мета статті – з'ясувати економічну доцільність упровадження органічних технологій у кормовиробництві на основі порівняння економічної ефективності вирощування кормових культур і заготівлі кормів за традиційною й органічною технологіями.

Виклад основних результатів дослідження. У світовій практиці органічне агро-виробництво є поширеним альтернативним методом ведення сільського господарства, який створює потенційні можливості для задоволення зростаючого попиту споживачів на екологічно чисті та безпечні для здоров'я людей продукти харчування. В 2011 році під органічне землеробство в світі було використано 37,2 млн га сільськогосподарських угідь, з яких 0,7 % припадає на Україну [11].

Розвиток органічного землеробства у світі розпочався ще в середині 20-х років минулого століття. Засновниками його теорії були американські, японські й європейські вчені. Саме тому лідируючі позиції у виробництві та експорті органічної продукції утримують США, Японія, Німеччина, Франція, Австрія. У цілому вже понад 160 країн світу звітують продовольчій і сільськогосподарській організації про обсяги виробництва органічної продукції, тоді як у 2000-му їх налічувалося 86 [13].

В Україні існують сприятливі природно-кліматичні умови для розвитку органічного виробництва, але відсутнє соціально-економічне й правове забезпечення. Зокрема, вже більше десятка років розробляється законодавча база щодо регулювання органічного виробництва. На Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», ухваленого 18 вересня 2012 року Верховною Радою, у листопаді того ж року було накладено вето президента. Внаслідок повільних законотворчих і організаційних процесів частка приросту виробництва органічної продукції впродовж останніх кількох років становила лише 0,5 % [12].

Як стверджують експерти, ухвалений Верховною Радою України закон насправді має прогалини, що в майбутньому може бути предметом міжнародних суперечок під час експортно-імпортних операцій. Орієнтирами при розробці українських нормативних документів у цьому напрямі повинні бути європейські норми й стандарти, які, поперше, вже пройшли тривалий термін дії, а, по-друге, детально розкривають технологічні, економічні, управлінські, регулятивні аспекти органічного аграрного виробництва.

Сучасний етап розвитку культури органічного виробництва в Україні характеризується опануванням переважно найпростіших і найдешевших його форм у галузі рослинництва. Коли мова йде про органічне виробництво продукції тваринництва, насамперед постає проблема забезпечення сільськогосподарських тварин високоякісними й повноцінними екологічно чистими кормами.

У Постанові Ради ЄС № 834/2007 від 28 червня 2007 року про органічне виробництво і маркування органічних продуктів питання використання кормів в органічному виробництві продукції тваринництва приділена велика увага. Частина 3 цього документа розкриває позиції щодо згодовування кормів з власного господарства або з інших органічних господарств, їх відповідності дієтичним потребам тварин, використання кормів, вироблених у перехідний період. Окремими розділами декларуються вимоги щодо контролю імпорту кормів для тварин, наводиться перелік органічних кормових

матеріалів тваринного походження і кормових матеріалів мінерального походження, а також неорганічних кормових матеріалів рослинного й тваринного походження, які можуть бути використані в органічному виробництві з визначеними цією постановою обмеженнями [10].

У 2010 році основні положення Постанов Ради ЄС із питань органічного виробництва було адаптовано до умов третіх країн і видано Стандарт з органічного виробництва та переробки для третіх країн рівнозначний стандарту Європейського Союзу. Специфічні принципи, що викладені у стандарті й застосовуються до переробки кормів органічного походження, полягають у наступному:

- виробництво органічних кормів з органічних кормових матеріалів, за винятком випадку відсутності на ринку певного кормового матеріалу в органічній формі;

- зведення до мінімуму використання кормових добавок і технологічних добавок, використання їх лише у випадку істотної технологічної чи зоотехнічної необхідності, або для певних дієтичних цілей;

- виключення речовин і технологічних прийомів, які могли б вводити в оману щодо справжньої природи продукту;

- детальна переробка кормів, переважно біологічними, механічними й фізичними методами [10].

Науковці Інституту кормів та сільського господарства Поділля НААН, як провідної державної науково-дослідної установи в галузі кормовиробництва, у 2010 році долучилися до створення інноваційних розробок у напрямі органічного кормовиробництва. Відповідно до програми наукових досліджень 07 «Наукові основи розвитку органічного виробництва сільськогосподарської продукції та механізми його функціонування в Україні» розробляються й апробовуються технології вирощування органічних кормів, зокрема, люцерни на сіно, сінаж і зелену масу.

Основні технологічні особливості вирощування люцерни з метою одержання органічних кормів такі:

- внесення органічних добрив (гною) із розрахунку 30-45 т на 1 га восени під оранку (біоенергетичні властивості гною: сухої ре-

човини – 32 %, загального азоту – 0,5, фосфору – 0,1, калію – 0,5, кальцію – 0,4, магнію – 0,1 %). Строк післядії гною становить 4-5 років, що дає змогу не підживлювати люцерну впродовж наступних років її використання;

➤ обробка насіння люцерни спеціальним бактеріальним препаратом, що входить до переліку дозволених згідно з постановою ЄС № 834/2007;

➤ посів люцерни під покрив в агрофітоценозі з ранніми ярими культурами на зелений корм, що дає можливість зменшити забур'яненість посівів у кілька разів;

➤ проведення ранньовесняного боронування впродовж усього періоду росту люцерни з метою безгербіцидного зменшення бур'янів, знищення шкідливих організмів та активізації зростання культури.

При органічному виробництві продукції тваринництва зелена маса з люцерни є основним джерелом дешевого й екологічно безпечного білка в літньо-осінній період відгодівлі худоби. Молоко, одержане в результаті згодовування коровами зелених кормів, різниться високими якісними властивостями, зокрема підвищеним вмістом вітаміну Е, бета-каротину, лютеїну та поліненасичених жирних кислот.

Вищезгадана нами Постанова ЄС з питань органічного виробництва містить вимоги, які можуть бути враховані агровиробниками тільки за умови налагодження у господарстві зеленого конвеєра. Наведемо окремі з них:

➤ годівля худоби органічними кормами, які складаються з сільськогосподарських інгредієнтів, одержаних у результаті органічного господарювання і з природних речовин несільськогосподарського походження;

➤ продукція для годівлі худоби має походити з того ж підрозділу, де вона утримується, або з іншого підрозділу органічного виробництва у тому самому регіоні;

➤ для трав'яних тварин не менше 50 % кормів мають бути власного виробництва (за винятком перехідного періоду, коли тварин переганяють із зимових пасовищ на літні), або, якщо це неможливо, бути виробленими у співробітництві з іншими органічними господарствами, переважно у тому самому регіоні;

➤ розведення худоби слід здійснювати з урахуванням місцевих умов і в тісному зв'язку із землею;

➤ поголів'я тварин повинно мати постійний доступ до зон на відкритому повітрі, бажано пасовищ, коли цього дозволять погодні умови й стан ґрунту.

Крім того, у частині визначення відповідності кормів дієтичним потребам тварин наводяться такі правила:

➤ система вирощування для трав'яних має ґрунтуватися головним чином на випасі відповідно до доступності пасовищ у різні пори року. Не менше 60 % сухої речовини у добовому раціоні трав'яних мають становити грубі корми, сухий або висушений фураж чи силос. Дозволяється скорочення зазначеного вище до 50 % для молочних тварин на початку лактації протягом не більше трьох місяців;

➤ грубі корми, фураж чи силос мають додаватися до щоденного раціону свиней і птиці.

Враховуючи вищенаведену аргументацію, можна впевнено стверджувати, що з розвитком вітчизняного органічного виробництва зростатиме поширення люцерни на зелений корм для органічного тваринництва. Цінність цієї культури у годівлі тварин, крім іншого, полягає в економічних перевагах її вирощування. Посіви люцерни за вегетацію в умовах достатнього волого- й теплозабезпечення дають 3-5 укосів, забезпечують високопоживною зеленою масою тварин упродовж тривалого періоду. З 1 га посівів люцерни другого, третього років використання можна одержати 16-25 ц перетравного протеїну.

Дослідження, проведені лабораторією економічних досліджень і маркетингу Інституту кормів та сільського господарства Поділля НААН у 2011 році на базі ДП «ДГ «Олександрівське», що є одним із ефективніших сільськогосподарських підприємств Вінницької області, та мережі дослідних господарств НААН України, показали, що впродовж весняно-літнього періоду частка зелених кормів у раціонах молочних корів становить у середньому близько 28 % за поживністю, 35 – за чистою енергією лактації й 35 % за вартістю. Поживність корму

в цей період зростає в середньому на 31 %, вміст перетравного протеїну – на 23, вихід чистої енергії лактації – на 19, середньодобова молочна продуктивність – на 16 %. При цьому вартість 1 ц корм. од. зменшується на 16 %, вартість 1 ГДж чистої енергії лактації – на 6, вартість кормів на виробництво 1 ц

молока – на 9, собівартість молока – на 4 % [2].

Порівняльний аналіз калькуляційних витрат на виробництво 1 т люцерни на зелений корм (за три роки) за різними технологіями показує економічні переваги органічної над традиційною (табл.1).

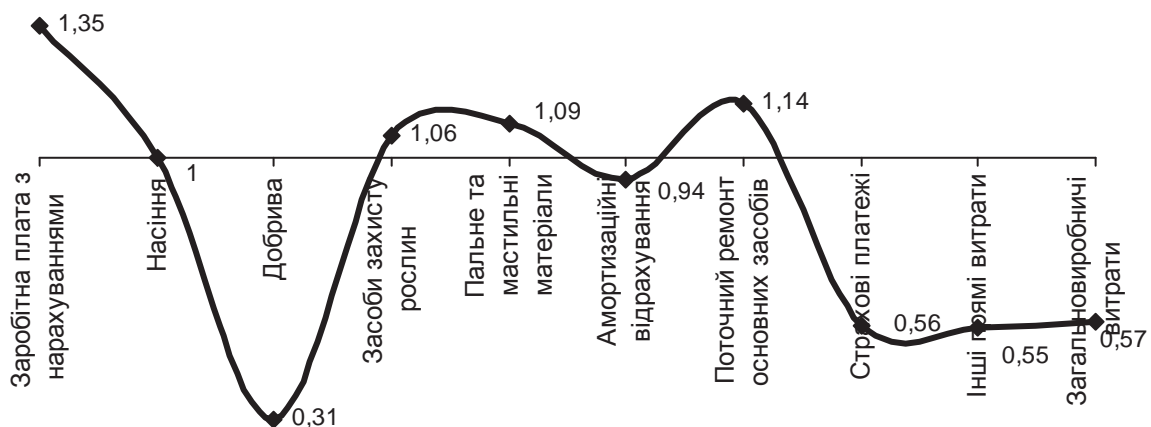
1. Виробнича собівартість вирощування 1 т люцерни на зелений корм за традиційною та органічною технологіями (три роки вирощування), грн

Витрати	Традиційна технологія	Органічна технологія	Відхилення, ±
Заробітна плата з нарахуваннями	4,18	4,04	-0,14
Насіння	4,5	4,5	0
Добрива	34,14	10,71	-23,43
Засоби захисту рослин	0,53	0,56	0,03
Пальне та мастильні матеріали	12,34	13,68	1,34
Амортизаційні відрахування	3,80	3,58	-0,22
Поточний ремонт основних засобів	1,64	1,75	0,11
Страхові платежі	3,80	2,13	-1,67
Інші прямі витрати	4,75	2,59	-2,16
Загальновиробничі витрати	2,49	1,42	-1,07
Виробнича собівартість	72,17	44,96	-27,21

Джерело: Власні розрахунки.

У перший рік вирощування зелена маса люцерни найдорожча, але економія витрат при вирощуванні органічної культури досить суттєва – 32,5 грн, або 15 %; 2-й рік – 40,7 грн, або 65 %; 3-й рік – 8,3 грн, або 26 %. За три роки на кожній тонні зеленого корму люцерни за рахунок органічного виробництва можна зекономити 27,44 грн, або 37 % коштів.

Зниження собівартості 1 т зеленого корму люцерни досягнуто за рахунок зменшення витрат на оплату праці – на 4 %, вартості органічних добрив порівняно з мінеральними – на 69 % ; витрат на страхові платежі, загальновиробничі витрати та інші прямі витрати – на 43-45 % (рис.).

Індекс співвідношення елементів витрат на 1 т люцерни на зелений корм за три роки (органічна технологія/традиційна технологія)

Джерело: Побудовано за власним розрахунками.

При застосуванні органічної технології змінюється структура витрат на вирощування культури: значно зменшується частка вартості добрив (з 47 до 24 %), страхових, інших прямих і загальновиборничих витрат. Натомість збільшується частка витрат на оплату праці, насіння, пально-мастильні матеріали.

Крім використання люцерни на зелений корм вона є основною білковою культурою для заготівлі сіна й сінажу. В 1 кг сіна люцерни міститься 0,5-0,7 корм. од., 100-140 г перетравного протеїну; в 1 кг сінажу цієї культури – 0,35-0,45 корм. од., 65-75 г пере-

травного протеїну [3]. Особливо цінною властивістю сінажу люцерни є високий вміст цукру (70-80 % від його кількості в зеленій масі), що позитивно впливає на лактацію корів.

Калькуляція виробничих витрат при вирощуванні та заготівлі сіна люцерни у тюках сінажу в рукавах за різними технологіями також доводить економічні переваги органічної технології над традиційною (табл. 2). Економія витрат при вирощуванні люцерни на сіно становить 120,98 грн/т, а при закладанні люцерни на сінаж – 57,02 грн/т.

2. Калькуляція і порівняльна оцінка виробничої собівартості 1 т сіна та сінажу люцерни за різними технологіями у середньому за три роки використання

Витрати	Традиційна, грн		Органічна, грн		Відхилення			
	Сіно	Сінаж	Сіно	Сінаж	Абсолютне	Відносне	Абсолютне	Відносне
					Сіно		Сінаж	
Заробітна плата з нарахуваннями	97,4	12,59	97,27	12,11	-0,13	1	-0,48	0,96
Насіння	16,56	9,00	16,56	9,00	-	1	0	1
Добрива	146,6	68,27	46,01	21,43	-100,59	0,31	-46,84	0,31
Засоби захисту рослин	2,28	1,06	2,37	1,1	0,09	1,04	0,04	1,04
ПММ	101,84	38,04	105,24	39,23	3,4	1,03	1,19	1,03
Амортизаційні відрахування	63,92	35,19	61,84	34,63	-2,08	0,97	-0,56	0,98
Поточний ремонт основних засобів	19,92	5,06	20,25	5,13	0,33	1,02	0,07	1,01
Страхові платежі	29,34	10,18	21,87	6,64	-7,47	0,75	-3,54	0,65
Інші прямі витрати	36,8	12,5	27,11	7,9	-9,69	0,74	-4,6	0,63
Загальновиборничі витрати	19,23	6,7	14,39	4,4	-4,84	0,75	-2,3	0,66
Виробнича собівартість	533,89	198,59	412,91	141,57	-120,98	0,77	-57,02	0,71

Джерело: Власні розрахунки.

Різняться структура виробничої собівартості 1 т сіна й сінажу люцерни залежно від технології її вирощування й заготівлі. Суттєвим є зменшення частки добрив за органічної технології порівняно з традиційною при виробництві сіна – у 2,5 раза, при заготівлі сінажу – у 3,2 раза. Слід також зазначити зростання частки витрат на пально-мастильні матеріали (у середньому – в 1,3 раза), на оплату праці при виробництві сіна в 1,3, при заготівлі сінажу – в 1,4 раза.

У середньому за три роки економія ресурсів при використанні органічної техноло-

гії вирощування і заготівлі люцерни на корм становить:

- зелена маса – 27,21 грн із розрахунку на 1 т корму; 136,05 грн на 1 т корм. од. і 0,4 люд.-год на 1 га;
- сіно – 120,98 грн із розрахунку на 1 т корму; 241,96 грн на 1 т корм. од. та 0,29 люд.-год на 1 га;
- сінаж – 57,02 грн виробничих витрат на 1 т корму; 167,71 грн на 1 т корм. од. і 1,06 люд.-год на 1 га (табл. 3).

3. Економічна ефективність вирощування люцерни (три роки використання) за технологіями

Технологія	Виробнича собівартість 1 т корму, грн	Собівартість 1 т корм. од., грн	Трудомісткість 1 га, люд.-год
На зелений корм			
Традиційна	72,17	360,85	19,51
Органічна	44,96	224,8	19,11
Зміна, ±	-27,21	-136,05	-0,40
На сіно			
Традиційна	533,89	1067,78	87,57
Органічна	412,91	825,82	87,28
Зміна, ±	-120,98	-241,96	-0,29
На сінаж			
Традиційна	198,59	584,09	26,80
Органічна	141,57	416,38	25,74
Зміна, ±	-57,02	-167,71	-1,06

Джерело: Власні розрахунки.

Проведений порівняльний аналіз основних показників економічної ефективності заготівлі люцерни на корм (зелена маса, сіно та сінаж) довів економічну доцільність органічного кормовиробництва, що може позитивно впливати на формування цін на відповідну продукцію тваринництва й її конкурентоспроможність. Важливе соціальне значення органічного вирощування люцерни на корми, крім екологічного змісту, полягає у зростанні рівня оплати праці за 1 люд.-год (мотиваційний фактор) в умовах збереження закону відтворюваності виробництва. У результаті темпи зростання продуктивності праці перевищують темпи зростання оплати праці.

Висновки. Основні переваги і стимули для подальшого розвитку органічного кормовиробництва в Україні полягають у такому:

➤ по-перше, з огляду на результати цих досліджень у перспективі підсилюється важливе агроекологічне значення люцерни як кормової культури з погляду не тільки її місця у сівозміні та високих ґрунтозбагачувальних властивостей, а й забезпечення сільськогосподарських тварин високобілковими, дешевими і безпечними кормами;

➤ по-друге, основні капіталовкладення у виробництво кормів із люцерни припадають на перший рік росту рослини, а економічний ефект від її використання у кормовиробництві досягається впродовж кількох років.

➤ по-третє, за рахунок порівняно дешевого корму з люцерни чи інших багаторічних трав можна досягти зниження витрат на корми й у кінцевому результаті – ціни на готову органічну продукцію.

Список використаних джерел

1. Гуменюк Г.Д. Органічне виробництво в світі – історія розвитку та сучасний стан (огляд) / Г.Д. Гуменюк, О.В. Баджурак, О.К. Ляшенко // Біоресурси і природокористування. – 2010 – № 3-4. – Т. 2. – С. 56-62.
2. Вороніцька І.С. Визначення собівартості молока на основі енергетичної оцінки кормів / І.С. Вороніцька, О.М. Рибаченко, А.В. Тучик // Економіка АПК. – 2013. – № 1. – С. 38-44.
3. Довідник поживності кормів / М.М.Карпусь, С.І.Карпрович, А.В. Малієнко та ін.; за ред. М.М. Карпуся. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Урожай, 1988. – 400 с.
4. Дудар О.Т. Органічне агровиробництво у системі еколого-спрямованого розвитку сільського господарства / О.Т. Дудар // Інноваційна економіка. – 2009. – №4. – С.26-30.
5. Екологічні проблеми землеробства / [Примак І. Д., Манько Ю. П., Рідей Н. М., Мазур В. А. та ін.; за ред. І. Д. Примака]. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 456 с.
6. Олійник О.Р. Правові передумови екологізації аграрного виробництва в Україні / О.Р.Олійник // Сталій розвиток економіки: Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2012. – № 5. – С.154-158.
7. Система стабільного виробництва кормів та ефективного їх використання у молочному скотарстві / Науково-практичні рекомендації. – Харків: Інститут тваринництва УААН, 2003. – 20 с.
8. Стандарт з органічного виробництва та переробки для третіх країн рівнозначний стандарту Європейського Союзу 2010: Акредитовані органи з сертифікації. - Бруклін Парк, Мінесота, США. – 72 с.
9. Чайка Т. А. Выращивание органической продукции растениеводства на базе УНПЦ НГАУ [Текст] / Т. А. Чайка // Молодой ученый. — 2011. — №7. Т.2. — С. 158-161.
10. Council Regulation (EC) No 834/2007 of 28 June 2007 on organic production and labelling of organic products and repealing Regulation (EEC) No 2092/91 Official Journal of the European Union OJ L 98, 13.4.2007. – 190 p.

11. Development of organic agricultural land (including conversion land), producers and domestic sales by country and region 2005-2011/ Statistics on organic agriculture worldwide: Excel sheets / <http://www.organic-world.net/statistics-data-tables-excel>.

12. Organic Agriculture and Food Security (IFOAM Dossier 1, 2002). Інтернет-ресурс: www.ifoam.org

13. The World of Organic Agriculture 2011 and 2012 / Statistics on organic agriculture worldwide: Excel sheets / <http://www.organic-world.net/statistics-data-tables-excel>.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2013 р.

*

УДК 334.012.61-022.51(477.62)

А.В. ЗБАРСЬКА, головний спеціаліст Департаменту економічного розвитку аграрного ринку Міністерства аграрної політики та продовольства України

Соціально-економічний розвиток малих підприємств регіону

Постановка проблеми. Всі підприємства, які є складовою частиною національної ринкової економіки, залежно від їхнього розміру за загальноприйнятою термінологією поділяють на три групи: великі, середні й малі. Кожна із цих груп має свої специфічні інтереси, що визначають стратегію їх економічної поведінки, відношення до проведення державної політики, до проблем соціально-економічного, політичного і національного характеру.

У цьому зв'язку виникає необхідність детального вивчення, аналізу й оцінки тенденцій розвитку діяльності малих підприємств, тобто в сучасному суспільстві це стає основою для розробки управлінських рішень відносно розвитку малого бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нові явища в сільському господарстві, які позначаються на соціально-економічному розвитку села й селянстві, досліджували багато вчених, зокрема: М.Й. Малік [6], В.Я. Месель-Веселяк [7], О.М. Шпичак [8], В.К. Збарський [9], В.П. Горьовий [10], П.К. Канінський [11] та ін. Проте ряд ключових питань соціально-економічного розвитку малих підприємств досліджені недостатньо, або є дискусійними. Відсутність цілісної концепції та системного підходу до розв'язання проблем ста-

новлення й соціально-економічного розвитку малих підприємств зумовлює необхідність наукових досліджень, розробки законодавчої бази та наукового обґрунтування пропозицій і рекомендацій.

Мета статті – аналіз і виявлення актуальних напрямів соціально-економічного розвитку малих підприємств Черкащини.

Виклад основних результатів дослідження. В умовах розширення економічної самостійності регіонів слід відзначити зростаючу роль малого бізнесу для регіонального розвитку. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності» від 18.09.2008 р. № 523-VI, малими визначаються підприємства, в яких середня чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує 50 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції за цей період – 70 млн грн. Це зумовлено тим, що малі підприємства максимально використовують економічний потенціал регіонів, розвиваються в пріоритетних для регіону видах економічної діяльності.

Підприємства малого бізнесу, добре володіючи рівнем попиту на регіональних ринках, виробляють продукцію під замовлення. Вони мають значні конкурентні переваги за невеликих капіталовкладень на одного робітника, а також стабілізують ринок, залучаючи до обороту місцеві ресурси, сприяють розвитку малих міст, зменшуючи

© А.В. Збарська, 2013